

VERONA

Deze middelgrote stad (ca 275 000 inw.) aan weerszijden van de **Adige** is één van de meest exemplarische steden van heel Italië: het is een stad om "met Italië te beginnen" of om "er mee af te sluiten". De synthese a.h.w. van wat het schiereiland te bieden heeft, niet enkel (en zelfs niet op de eerste plaats) op het vlak van de "kunst", maar ook op het domein van wat je de "ambiente" kan noemen: de "sfeer" in de brede betekenis van het woord. Van de geur van een cappuccino, over het terras op de zonovergoten bloemenmarkt van de Piazza dell' Erbe tot een romantisch wegdromen onder het balcon van Julia! Vooral nu al sinds een aantal jaren de binnenstad verkeersarm en ten dele verkeersvrij is gemaakt, moet je - ongeacht van wat je gaat bezoeken - tijd vrij maken om te "flaneren", te genieten van die heel aparte charme. Een charme, die door haar ligging tussen de vlakke van de Po en de aanloophellingen naar de Alpen nog geaccentueerd wordt.

Maar geen enkele stad of streek leeft van de "ambiente" alleen, ook al neemt het belang van de toeristische sector (o.a. ook door de nabijheid van het Gardameer) nog steeds toe. De (traditionele) agrarische sector heeft zich soepel aangepast aan onze veranderende wereld en heeft zich in de wijnbouw ("Valpolicella"), de paardenfokkerij en de landbouwmachines geprofileerd. De voornaamste "fiere" ('salons') in Italië voor deze drie sectoren vinden niet toevallig in Verona plaats!

Voor wie uit het (Duitstalige) Noorden kwam, is Verona altijd al de "poort tot Italië" geweest. Door de uitbouw van de autostrade-infrastructuur is Verona één van de belangrijkste knooppunten van het Italiaanse snelwegennet geworden. Deze grote bereikbaarheid heeft gedurende de voorbije decennia voor heel wat werkgelegenheid en voorspoed gezorgd. Dit is trouwens voor de hele regio "Veneto" het geval. Als de "Lega Nord" - die voor een, tenminste gedeeltelijke, onafhankelijkheid voor "Padania" ijvert - ergens stevig verankerd is, is dat wel in deze regio!

Het belang van deze stad in de **Romeinse periode** (sinds 89 v. C. was ze een "colonia Romana") blijkt afdoende uit het aantal, en vooral de omvang van de monumenten die uit die periode zijn overgebleven: het amfitheater, de stadspoorten, de bogen, het theater. En één van de meest originele Romeinse dichters, M. Valerius Catullus, is hier geboren. En niet enkel hij: ook Plinius, Vitruvius en Cornelius Nepos zouden Veronesi zijn! Verona is, na Rome, de meest "Romeinse" stad van Italië!

PIAZZA BRA en het AMFITHEATER

De voornaamste toegangswegen tot de stad leiden je naar de Piazza di Porta Nuova. Vóór je zie je de resten van de (laatste) verdedigingswallen die door de Venetianen zijn aangelegd, en door de Oostenrijkers aangepast. Vooral de monumentale Porta Nuova is goeddeels origineel bewaard. De

Haar strategische ligging aan de voet van de Alpen en de nabijheid van de doorgang naar het Noorden, hebben Verona al vanaf de vroege Middeleeuwen in het centrum van de politieke en militaire ontwikkelingen geplaatst. Pepijn, de zoon van Karel de Grote, bijv. resideerde hier. En de religie was nooit veraf: de H. Zeno was hier bisschop. Hier hebben dan ook heel wat paleo-christelijke kerken gestaan, maar hun sporen zijn schaars, en bedolven onder de herhaaldelijke aanpassingen, die die kerken hebben ondergaan.

Vooral in de **romaanse** (bijv. de S. Zeno en delen van de Dom) en **vroeg-gotische** periode (bijv. de S. Anastasia, het koor van de S. Zeno en grote delen van de Dom) heeft dat schitterende kerken opgeleverd. Maar ook het Castelvecchio en de graven van de Scaligeri zijn daar een mooie illustratie van. En hiermee is dan ook de naam gevallen van de familie die het middeleeuwse Verona tot zijn hoogtepunt heeft gebracht: de **Scaligeri**. Zij hebben in de late 13de en de volle 14de E. Verona tot de voornaamste "Ghibellijnse" (d.i. keizergezinde) stad van Italië gemaakt. Het is dan ook niet toevallig dat Dante, na zijn verbanning uit Firenze, hier voor een tijd terecht kon!

Na een korte heerschappij van de Visconti komt Verona in 1405 onder Venetiaans gezag, dat zich haast ononderbroken 4 eeuwen lang zal handhaven. Politiek betekende dit het einde van Verona, maar er was vrede, en, vooral in de eerste 2 eeuwen, ook veel geld voor een aantal **renaissance**-gebouwen, die het stadsbeeld nog steeds mee bepalen: een aantal palazzi (zoals het Palazzo Bevilacqua op de Via Cavour) en de prachtige Loggia del Consiglio op de Piazza dei Signori zijn daar de duidelijke voorbeelden van.

Na een korte periode van Franse overheersing zal Verona samen met zo goed als heel N.-Italië vanaf 1815 onder Oostenrijks gezag komen. Vanaf 1866 is de stad onderdeel van het nieuwe koninkrijk Italië. Haar strategische ligging heeft haar tot in W.O. II parten gespeeld. Er was erg veel oorlogsschade: zo was bijv. de Ponte Scaligero helemaal verwoest. Maar ondertussen is alles weer in zijn oude glorie hersteld. Verona is zonder meer één van de mooiste kunststeden van Italië, en dat wil wat zeggen!

De wandeling die we je voorstellen, loopt langd de voornaamste monumenten. Ze vertrekt vanop de Piazza Bra, of juist vanaf de Porta Nuova. Je kan ze naar believen inkorten.

verdedigingswerken van Verona zijn, tussen haakjes, een thematisch bezoek op zichzelf waard. Over een lengte van ca 10 km kan je één van de belangrijkste nog bestaande complexen van stadsmuren bezoeken, en je een beeld vormen van

de opeenvolgende manieren van stadsbescherming.

Na een wandeling van een 500 m. kom je op de **Piazza Bra**, het ruimste plein van Verona, het "salon" van de Veronesi. Je passeert hiervoor de "Portoni della Bra" (de 'Poorten van de Bra'), die deel uitmaakten van de stadsversterking van de Visconti, einde 14de eeuw. Het palazzo rechts is het "Palazzo della Gran Guardia" uit de 17de eeuw (afgewerkt in de 19de eeuw). Links heb je het "Museo Lapidario", door Scipione Maffei in 1714 gesticht, met een collectie "stenen" van de Etrusken tot in de Middeleeuwen, en het "Filharmonisch Theater" uit de 18de eeuw.

Oorspronkelijk was dit een "braida", een plein buiten de stadsmuren. Het is al sinds de 18de E. de geliefkoosde "wandelpad" van Verona, hun "Liston", met portieken, terrasjes, winkels, bars, en restaurants. De palazzi (daterend van 17de tot de 19de eeuw) zijn zeer gevarieerd, met als meest monumentale uitschieter het neo-klassieke Palazzo Municipale (Gemeentehuis) uit de 19de eeuw. Centraal op het plein staan het ruitersstandbeeld van Victor Emmanuel II en het monument voor de gesneuvelden.

Maar de blikvanger is natuurlijk de wereldvermaarde **Arena**, het Romeinse amfiteater uit de 1ste eeuw. Het is, na het Colosseum in Rome en het amfiteater van Capua, het op twee na grootste uit de Romeinse Oudheid.

Oorspronkelijk lag het buiten de Romeinse stad: pas in de 3de eeuw heeft keizer Galienus het in de stadswalling geïntegreerd (op de Piazza Mura Gallieno achter de Arena kan je, in een huis, daar nog de indrukwekkende sporen van zien).

Het is, alle verhoudingen in acht genomen, uitstekend bewaard. Alleen de buitenste ring is bij

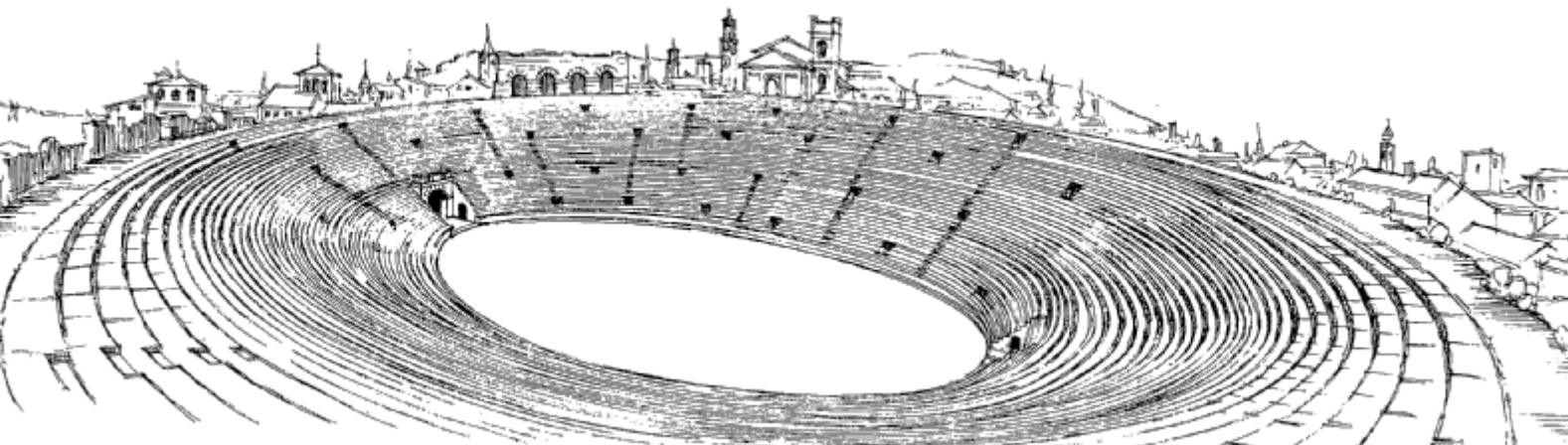
een aardbeving in 1183 ingestort: aan de N.-kant staan nog vier bogen ervan overeind.

Maar voor het overige is de constructie van beton, marmer en baksteen voldoende stevig gebleken om tot op de dag van vandaag als decor voor spektakelstukken te dienen.

En ook al zijn er geen gladiatorenengevechten meer, de opera's die er sinds 1913 in de zomermaanden worden opgevoerd moeten er qua "spektakelwaarde" (genre "Aida") nauwelijks voor onderdoen.

Enkele cijfers: de assen van de huidige ellips meten 109 en 138 m. (oorspronkelijk was dat 123 en 152 m.), en de eigenlijke arena is 44 op 73 m. Er zijn nu 22 000 zitplaatsen (in de Romeinse tijd waren er dat meer dan 25 000), die je doorheen de 74 toegangen kan bereiken. Je kan zien dat die toegangen 4 concentrische cirkels vormen: oorspronkelijk was het amfiteater in 4 zones ingedeeld, die onderling van mekaar waren afgescheiden. De benedenzone bevatte de ereplaatsen; De loggia's in de hoofdas zijn een toevoeging uit de 17de eeuw: toen al waren de Veronesi trots op hun arena, en hebben ze haar systematisch hersteld.

PIAZZA DELLE ERBE

Als je links naast het amfiteater de Via Mazzini inloopt kom je in het autovrije deel van Verona, en wandel je ongestoord tussen de winkels naar de **Piazza delle Erbe**, een ander visitekaartje van Verona. Op de plek van het oude Forum heeft zich een markt ontwikkeld met huizen en palazzi van de 14de tot de 19de eeuw. Het pittoreske karakter wordt

nog benadrukt door de zee van witte paraplu's over de dagelijkse "groentenmarkt" (vanwaar de naam). De marktzuil verwijst ernaar. Verder staan er de "**Fontana di Madonna Verona**" (14de eeuw; het centrale beeld is Romeins!), de zgn. "**Berlina**" (een pyramide-vormig baldakijn uit de 16de eeuw) en de

“zuil van Sint Marcus”, het teken van de Venetianse overheersing.

De bakstenen “**Torre del Gardello**” (in de N.W.-hoek) is in de 14de eeuw opgericht als uurwerktoren (de “zwaluwstaarten” zijn 17de -eeuws). De andere toren, de “**Torre dei Lamberti**”, steekt hoog boven het “Palazzo del Comune” uit. Hij is ouder: al in 1172 is de familie Lamberti met de bouw ervan begonnen in de typische “gelaagde” stijl van bak- en hardsteen. Het bovenste gedeelte is tegen het einde van de 15de eeuw afgewerkt. De 2 grootste klokken uit 1295 hangen er nog steeds: één (“rengo”) voor de bijeenkomsten van de raad en het

volk, de andere (“marangona”) voor de brandmeldingen!

In het Noorden wordt het plein dominant afgesloten door het rijk versierde, barokke **Palazzo Maffei** uit de 17de eeuw, met boven op de attiek 6 heidense godheden (Hercules, Jupiter, Venus, Mercurius, Apollo en Minerva).

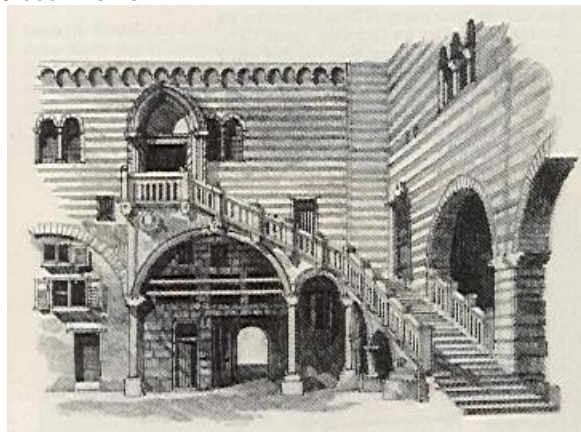
Waar de Via Mazzini op de piazza uitkomt, kan je rechts de Via Cappello in. Hier vind je, op nr. 27, het zgn. “Huis van Julia” uit de 13de eeuw. Het heeft gotische portalen en vensters met “veellobbige” bogen. Op de binnenkoer kunnen romantici onder het balkon dromen van Romeo en Julia!

PIAZZA DEI SIGNORI

In het midden van de Piazza delle Erbe, aan de N.O.-kant, kan je onder een boog (de Arco della Costa, tussen het “Palazzo dei Giudici” - links - en het al genoemde “Palazzo del Comune” - rechts -) door naar een plein, dat veel weg heeft van een binnenkoer. Het is het meest aristocratische plein van Verona, en heeft, ondanks de verschillende bouwstijlen, een zeldzame harmonie. Het “gesloten” karakter ervan wordt nog geaccentueerd doordat alle gebouwen door bogen met elkaar verbonden zijn. Centraal op het plein staat het monument voor Dante uit 1965.

We vragen je aandacht voor 3 bouwwerken.

Onmiddellijk rechts is er de massieve constructie van het “**Palazzo del Comune**” of “**della Ragione**”, dat uit de 12de eeuw dateert. Het is Romaans van inspiratie (met latere aanpassingen) en in de typische “gelaagde” bouwtrant opgetrokken. Vergeet niet de binnenkoer, de zgn. “Cortile del Mercato Vecchio”, op te stappen, die zijn Romaans karakter perfect bewaard heeft, met de brede bogen van de portiek. De later toegevoegde buitentrapp (1450) is in een overgangsstijl tussen de gotiek en de renaissance.

Vóór je, aan de N.-O.-korte zijde, is er het “**Palazzo del Governo**”, of “**degli Scaligeri**”. Het is 100 jaar jonger dan het Palazzo del Comune, en was het “paleis” van de “signori”, de heersersfamilie van de Scaligeri. Van de latere toevoegingen is alleen het portaal bewaard, dat M. Sammicheli er bij wijze van triomfboog in 1532 aan heeft toegevoegd. Bij de grondige restauratie van 1930 heeft men de portiekbogen rechts van de toegang terug geopend. De “zwaluwstaarten” bovenop het palazzo dateren ook van toen!

De ongetwijfeld meest harmonieuze constructie is de “**Loggia del Consiglio**” of “**di fra Giocondo**”, links, op het einde van de 15de eeuw gebouwd voor de stadsraad. Dit renaissance-juweel doet haast Toscaans aan met zijn harmonieuze, half-cirkelvormige bogen, terwijl de subtiele decoratie en de warme kleuren aan Venetië doen denken. De beelden er bovenop stellen de Romeinse schrijvers voor die hier zouden geboren zijn: Catullus, Plinius, Aemilius Macro, Vitruvius en Cornelius Nepos.

S. MARIA ANTICA EN DE SCALIGERI-GRAVEN

Als je onder de boog tussen het Palazzo del Governo en het Palazzo dei Tribunali doorgaat kom je op één van de meest suggestieve pleintjes van Verona terecht: de Piazzhetto delle Arche. Hier, in een smeedijzeren afsluiting met het wapenschild dat Verona

je ook op de grafmonumenten zal terugvinden (een ladder), staan de monumentale graven van de heren van Verona, de Scaligeri, opgesteld. Zij vormen één van de onbetwiste hoogtepunten van

de gotische kunst, en laten zien hoe de gotiek in de 14de eeuw evolueerde.

De enige graftombe buiten die omheining bevindt zich boven de zij-ingang van de kerk. Het is het grafmonument voor **Cangrande I** (in 1329). Een pyramide-vormig baldakijn met "drielobbige" bogen op marmeren zuilen overdekt de sarcofaag. Deze steunt op honden, die het wapenschild dragen, en is versierd met hoog-reliëf in een gotische vierpas (een "Maria-Boodschap" op de voorkant). Bovenop staat een (copie van het) ruitersstandbeeld van Cangrande I: een absoluut hoogtepunt in de Veronese beeldhouwkunst van de 14de eeuw.

Iets lichter, ook "spitser", is het monument voor **Mastino II**, rond 1345 opgericht door Venetiaanse en Toscaanse meesters, vlakbij de toegang. Het wordt a.h.w. afgebakend door 4 hoekpilasters met beelden van deugden. Ook hier zie je een pyramidaal baldakijn met "drielobbige" bogen (met scènes uit het boek Genesis), maar de punten zijn "scherper". Eén van de reliëfs op de sarcofaag laat zien hoe Sint Joris Mastino aan de Eeuwige Vader

S. ANASTASIA

Als je de achterkant van het Palazzo della Prefettura (de "Reggia degli Scaligeri") langs loopt, kom je op de Via di S. Anastasia, die je naar rechts kan volgen, recht naar de kerk. Maar het loont veel meer de moeite om de Via delle Arche Scaligere naar rechts in te slaan. Je passeert dan op nr. 4-2 het **huis van Romeo**, een forse 14de -eeuwse constructie, met kantelen en al. Vanop de Piazza Indipendenza sla je links de Via Peschiera Vecchia in, ga je verder door de Via Ponte Nuovo en draai je tenslotte naar links de erg suggestieve **Via Sottoriva** in. Hier zijn de middeleeuwse woningen het best bewaard, en geven de lage portieken aan één kant een erg pittoresk beeld. Zo kom je bij de zijkant van de S. Anastasia.

De **S. Anastasia** is de grootste kerk van Verona, waarvan de bouw door de Dominicanen vanaf 1290 in de stijl van de tijd, de gotiek, werd aangevat. Ze is pas in de 15de eeuw afgewerkt. Behalve dan voor de voorgevel, die, zoals zo vaak in Italië, helemaal niet klaar geraakt is. Toch is het dubbele **portaal** met zijn veelkleurige marmers één van de mooiste vb. van de 14de -eeuwse gotiek. De architraaf boven de deuren toont, tussen de H. Catharina - links - en de H. Anastasia - rechts -, de essentie van de openbaring: de Boodschap aan Maria, de Stal van Bethlehem, de Epifanie, de Kruisweg, de Kruisiging en de Vrijzigenis. De figuren zijn vol gemoduleerd, en roepen de romaanse plastiek van Niccolo (zie de S. Zeno) op. De fresco's in de lunetten zijn erg beschadigd. De beelden op de pilaster tussen de 2 poorten stellen Maria en de H. Dominicus voor.

De bas-reliëfs tegen de pijlers naast het portaal dateren uit de 15de eeuw (rechts: de prediking en de dood van St. Petrus martelaar), en de fries van "putti" en guirlandes zijn nog 100 jaar jonger.

ROMEINS THEATER

voorstelt. Ook dit monument wordt bekroond door een ruitersstandbeeld.

Met het grafmonument hierachter, opgericht voor **Cansignorio** (in 1375) zijn we in de laatste fase van de gotiek beland: de "internationale gotiek". Het basisconcept is hetzelfde als in de 2 vorige graftomben: een baldakijn boven de sarcofaag, bekroond met een ruitersstandbeeld. Maar de versiering is veel nadrukkelijker, "gezochter" ook: zie de zeshoekige vorm, de "veellobbige" bogen, de gedraaide zuilen, het (eveneens zeshoekige) basement van het ruitersstandbeeld.

De kerk vlakbij was de "huiskerk" van de Scaligeri. Haar naam alleen al doet een erg oude oorsprong vermoeden: de **S. Maria Antica**. Ze is gesticht in de 7de eeuw, en op het einde van de 12de eeuw herbouwd en opnieuw ingewijd. Ook al is ze van beperkte afmetingen, toch is deze mooie romaanse basiliek vooral binnenin erg suggestief, o.a. door de 3 absiden. Merk ook het elegante klokkentorentje op uit tufsteen met zijn spitse, conische toren.

Het **interieur** is indrukwekkend door zijn afmetingen en architectuur: hier zie je de gotiek "à l'italienne" op zijn best: (betrekkelijk) weinig zuilen (12) en (betrekkelijk) laag. Het is een echte "schatkamer", zoals dat in zoveel Italiaanse kerken het geval is. De zij-altaren en -kapellen zijn vanaf de late 14de tot diep in de 17de eeuw versierd, en je vindt ze dan ook in uiteenlopende stijlen. Bij wijze van illustratie wijzen wij er drie aan, uit verschillende periodes.

De oudste versieringselementen dateren van de late 14de eeuw en kan je vinden in de buurt van het presbyterium en de apsiskapellen. Zo heeft de familie Cavalli de 1ste kapel in de rechterapsis "gesponsord": tegen de rechtermuur presenteren St. Joris, St. Martinus en St. Jacob leden van de Cavalli-familie aan de H. Maagd (fresco van Altichiero Altichieri van ± 1390). Daar staat ook het gotische grafmonument voor Federico Cavalli (in 1390).

Zoals overal in N.-Italië stonden ook de Veronese schilders uit de Renaissance onder de invloed van Mantegna. Een mooi vb. hiervan vind je in het fresco dat door F. Morone (± 1500) geschilderd is tegen de linkerwand van de linkertransept, en dat St. Paulus, St. Dionysius en de H. M. Magdalena met biddende gelovigen voorstelt.

Ook hier heeft tenslotte de barok toegeslagen in de kapel van de Rozenkrans (linker zijbeuk), gebouwd op het einde van de 16de eeuw en "aangekleed" in de volle 17de eeuw.

Let tenslotte in het naar buiten gaan op de merkwaardige wijwatervaten tegen de eerste pijlers (als je ze bij het binnenkomen al niet gezien hebt): zij worden gedragen door de zgn. "gebochelden" van de S. Anastasia.

Via de Piazza Bra Molinari (achter de S. Anastasia) en de Via Ponte Pietra kom je bij de ponte Pietra. Van hier heb je een mooi zicht op het Romeins theater aan de overkant van de Adige, en kan je d'er ook naar toe.

In tegenstelling tot het Amfiteater, dat nooit uit het stadsbeeld verdwenen is, was er van het theater, dat eveneens uit de 1ste eeuw dateert, al vrij vroeg niet veel meer te merken. Overstromingen aan de benedenkant, steengruis aan de bovenkant en plunderingen in de tijd van de invallen maakten het vlug onherkenbaar, en in de Middeleeuwen was de site compleet overbouwd. Pas tegen het einde van de 18de eeuw is er onderzoek gebeurd. De opgravingen en de restauratie zijn in de jaren '30 van de 20ste eeuw voltooid.

Het theater, per definitie zelf al een decor, krijgt op zijn beurt een erg decoratieve omgeving met, van

DUOMO

Als je over de Ponte Pietra terug de stad inwandelt en je steekt rechts de piazza Broilo over, loop je naar één van de oudste "kerkelijke" zones van Verona. In, en vooral onder, de Dom, de S. Giovanni in Fonte, de S. Elena, de chiostrò van de Dom en de Biblioteca Capitolare, zijn er veel sporen van paleo-christelijke aanwezigheid. Al vanaf de 4de eeuw heeft het christendom hier wortel geschoten, en niet enkel in de gebouwen. De Bibliotheek van het Kapittel (die al van in de 5de eeuw bestaat!) is één van de belangrijkste kerkelijke bibliotheken van Europa, en bevat o.a. een befaamde Vergilius-codex uit de 6de eeuw en een "De Civitate Dei" van Augustinus uit de vroege 5de eeuw, toen de heilige nog leefde.

De **Dom** is in de 1ste helft van de 12de eeuw gebouwd in de romaanse vormen van die tijd, op de plek waar zich oudere kerken bevonden. Van de 15de tot de 16de eeuw is ze, eerst gotisch en daarna renaissancistisch, vergroot en aangepast.

Bij de beschrijving van het **exterieur** vertrekken we van de **apsis**, vermits je toch van de Piazza Broilo komt. Dit is één van de zuiverste vb. van romaanse bouwkunst (12de eeuw) in Verona. Haar perfecte ronde vorm, die slechts door lichte lesenen wordt "gebroken" en de elegante, hoge, enkelvoudige ramen geven er een "klassieke" schoonheid aan. Dit effect wordt nog versterkt door de rijkelijk met bladeren versierde fries die erboven loopt.

Langs de rechter zijkant zie je nog goeddeels de oorspronkelijke kroonlijst, die versierd is met jachtscènes. Tussen de renaissance-zijkapellen stoot je dan op het 12de -eeuwse **protiron** van het zijportaal met 2 rijen van zuiltjes. De allegorische figuren op de kapitelen doen erg primitief aan.

De gevel, door (opnieuw) discrete driehoekige lesenen vertikaal in drie delen opgedeeld, is in de middenstrook nadrukkelijk romaans, met zijn dwerggalerijen, zijn boogversieringen, en vooral het **protiron** op 2 verdiepingen. Het is van de hand van Niccolò, de auteur ook van het protiron van de S. Zeno. De grote boog, gedragen door gedraaide zuilen op griffioenen, doet haast "romeins" aan, en is al bij al vrij sober versierd met jachtscènes en de

rechts naar links, de kerk van de H.H. Sirius en Libera, het archeologisch museum in een ex-klooster en terrassen uit de Romeinse tijd, tegen een achtergrond van hoge cypressen. Het geheel wordt a.h.w. bekroond door het Castel S. Pietro.

Je vindt er alles wat typisch is voor een antiek theater. Je wandelt langs de "parodos" naar de half-cirkelvormige "orchestra" (met een diameter van 15,30 m.), waar je nog sporen ziet van de marmeren vloerbekleding. Van de "scène" is de substructuur nog bewaard, met paramenten aan de zijkanten, en de "cavea" is ingedeeld in 6 sectoren. De grote bogen die de bovenste rijen ondersteunden, en een kleine loggia daarboven zijn achteraf (een beetje fantaisistisch!) hersteld. Zoals in het amfiteater wordt er tijdens de zomermaanden een festival georganiseerd.

beelden van de 2 "Sint Jannen". Onder de boog zie je o.a. de symbolen van de evangelisten. Op de tweede verdiepingen zijn het leeuwen die de wel erg korte zuiltjes dragen.

De gevelafsluiting boven de oorspronkelijke kroonlijst dateert van rond 1600, getuige het wapenschild van kardinaal Valerio. En ook al heeft men de oorspronkelijke ornamentatie willen respecteren, de barok kruipt waar hij niet gaan kan! Door de herbouw in de 15de eeuw heeft het **interieur** een helder en dominant gotisch uitzicht gekregen. Wij vragen je aandacht voor de merkwaardige ronde koorafsluiting in veelkleurig marmer van M. Sammicheli, die de apsiscurve a.h.w. reflecteert. Centraal is er een triomfboog die toegang geeft tot het presbyterium.

In de eerste kapel van de linker zijbeuk kan je een Maria Hemelvaart van Titiaan (+ 1535) bewonderen, het enige werk van de befaamde schilder in Verona. Met zijn typisch donker koloriet geeft hij zijn figuren hele bijzondere houdingen mee en kondigt zo, ook door de opwaartse beweging van de Hemelvaart, zijn vorm van Maniërisme aan.

In diezelfde linker zijbeuk kan je onder het orgel door naar een atrium (de 6 antieke zuilen, die er 3 beuken van maken, zijn waarschijnlijk afkomstig uit de 9de -eeuwse Dom). Dit atrium geeft toegang tot de **S. Giovanni in Fonte**, het romaanse doopkerkje van de Dom, dat in 1123 herbouwd werd. Centraal staat hier de achthoekige **doopvont**. Dit meesterwerk van de 13de -eeuwse beeldhouwkunst in Verona is uit één stuk gekapt. Op de panelen zie je een Maria Boodschap, een Visitatie en Geboorte, een Aankondiging aan de Herders, een Beraadslaging van Herodes, een Moord op de Onnozele Kinderen, een Vlucht naar Egypte en een Doopsel.

Je kan van de linker zijbeuk, of langs het smalle straatje links van de Dom, ook nog naar het kerkje van de H. Helena (oorspronkelijk uit de 9de eeuw), en, vooral, naar de **kloostergang** van de Dom uit 1140. Met zijn zeer zuivere romaanse lijnen en zijn dubbele rij van kleine arcaden is dit waarschijnlijk de mooiste "chiostrò" van Verona.

PORTA DEI BORSARI EN CORSO CAVOUR

Van de Dom kan je doorheen de mooie, rustige Via Duomo terug naar de S. Anastasia. Her en der merk je renaissance palazzi en portalen (op n° 10, 6, 1). De Corso S. Anastasia en de Corso Porta Borsari volgen het tracé van de "Decumanus" (één van de hoofdassen van het Romeinse Verona). Je passeert daarbij de Piazza delle Erbe, het oude Forum.

De **Porta dei Borsari** is één van de stadspoorten van het Romeinse Verona. Zoals het theater en het amfitheater dateert het monument uit de late 1ste eeuw. Haar huidige naam heeft ze van de "Borsari", de inners van de marktrechten voor de bisschop. Van het oude monument, waarvan de basis 1,5 m. onder het huidige niveau ligt, blijft alleen de buitengevel over in wit Verona-marmer. Beide doorgangen zijn omlijst door Corinthische halfzuilen die driehoekige frontons dragen.

CASTEL VECCHIO

Op het einde van de Corso Cavour vind je rechts de Piazzetta Castelvecchio, waar in 1933, met de originele stukken, de **Arco del Gavi** is heropgericht. Ook dit antieke monument, in de witte marmer van Verona opgericht ter ere van een verdienstelijke familie, dateert van de 2° helft van de 1° E. De naam van de architect, Lucius Vitruvius Cerdo, vind je op de zijde naar de rivier, op de linker pilaster. Met zijn ronde boog, zijn zijnissen, zijn Corinthische zuilen op een hoog voetstuk en zijn driehoekig fronton tegen een hoge attiek is het een mooi vb. van de Romeinse bouwkunst uit de keizertijd in de provincie.

Binnenin is er een prachtig vlak plafond met gebeeldhouwde cassetten. Centraal zie je een Medusa. Merk ook de antieke bevoering op van het stukje Romeinse straat onder de boog.

Het belangrijkste burgerlijke middeleeuwse monument uit Verona is ongetwijfeld het imposante Castelvecchio, volledig in baksteen opgetrokken in de eerste bocht van de Adige. Op de plek waar de Romeinen al een fort hadden gebouwd, liet Cangrande II Scatigero in 1354 dit fort bouwen: hij had blijkbaar bescherming nodig, zowel tegen vijanden van buiten als van binnen de stad! Op 3 jaar tijd was de eigenlijke "reggia" (de huidige linkervleugel) klaar, die omgeven was door een dubbele ring van muren en de "Adigetto", een tot slotgracht aangepaste zijarm van de Adige, waarover 2 ophaalbruggen lagen. In 1375 werd dit stuk afgesloten door de zgn. "Mastio", de verdedigings- en toegangstoren vlakbij, en ter bescherming van, de Scaligerobrug over de Adige, die toen net klaar was.

Vorbij deze poort begint de **Corso Cavour**, de meest monumentale straat van Verona. Je vindt er een aantal van de meest indrukwekkende palazzi van de stad, waaronder op n° 19 het renaissancistische Palazzo Bevilacqua, één van de meesterwerken van M. Sammicheli (1530). De inspiratie van de nabijgelegen Porta dei Borsari is opvallend. Let daarbij op de nadrukkelijke horizontale geleding en de dieptewerking in de gevel die er een picturaal effect aan geeft. Anderzijds is de gevel rijk versierd met beeldhouwwerk: zie de leeuwenconsoles, de keizerbustes, de bloemguirlandes en de allegorische figuren boven de bovenvensters. Het geheel wordt afgesloten door een bijzonder rijk versierde kroonlijst.

De constructie rechts van de huidige wandelweg naar de Scaligerobrug was oorspronkelijk niet meer dan een oefenplein (een "Piazza d'Armi"), omgeven door muren met kantelen, en hoektorens. De gebouwen die er nu staan dateren uit de tijd van Napoleon.

Na het verdwijnen van de Scaligeri heeft dit Castelvecchio steeds een militaire functie gehad: als gevangenis en wapen- en munitiedepot van de Venetianen eerst, als bastion en kazerne van de Fransen en Oostenrijkers later. Tot aan W.O. I had ook het Italiaanse leger hier een kazerne. Sinds de radicale restauratie in de jaren '20 van de 20ste E. is het complex als museum ingericht. Over 26 zalen is er een uitgebreide collectie schilderkunst tentoon gesteld van de 13de tot de 17de E., samen met beeldhouwwerk, wapens en juwelen.

De **Scaligerobrug** maakte oorspronkelijk deel uit van het fort, en is in die zin een vb. van militaire architectuur. Maar dan een vb. dat middeleeuwse technologie combineert met hoge esthetische kwaliteiten! Over 3 grote bogen (de middelste heeft een boogwijdte van 45 m.!) overspant ze de Adige, en steunt daarbij op 2 machtige pijlers die het uitzicht hebben van een toren. Het bakstenen uiterlijk van de bovenbouw geeft er een heel eigen charme aan. Je hebt van hier een prachtig zicht over de rivier en de stad.

Nadat de zich terugtrekkende Duitsers deze brug in W.O. II hadden opgeblazen, is ze met het materiaal dat in de rivier was terecht gekomen terug opgebouwd.

SAN ZENO MAGGIORE

Ook als je de rivier langs de Riva S. Zeno een paar honderd meter stroomopwaarts volgt, kan je genieten van een mooi zicht op de rivier en op het kasteel. Je belandt zo in de volkse buurt van de Rione di San Zeno. Je steekt de Piazzetta Portichetti over, loopt doorheen de Via Barbarani, en komt op de Piazza Corrubbio. Ook die moet je oversteken om dan rechts via de Via San Procolo op de ruime Piazza San Zeno te belanden.

De **San Zeno Maggiore** is met het amfitheater het beroemdste monument van Verona, en voor velen de mooiste romaanse kerk van N.-Italië.

Haar oorsprong gaat terug tot de 5de eeuw, toen er boven het graf van de eerste bisschop van Verona (in 380) een kerk werd gebouwd. Na een eerste verbouwing in de 9de E. in opdracht van koning Pepijn, werd in de vroege 12de E. (1120 - 1138) de huidige kerk opgetrokken, waarvan de bovenbouw op de overgang tussen de 12de en 13de E. werd afgewerkt. De enige latere ingreep waarvan je de duidelijke sporen nog kan zien, vond plaats op het einde van de 14de E., toen de apsis en het dak (nu in gotische stijl) werden vernieuwd.

De **voorgevel** (opgetrokken in een warme, ivorkleurige tufsteen) is vertikaal in 3 delen opgedeeld door 2 veelhoekige lesenen, "ondersteund" door een reeks plattere lesenen. De horizontale geleding bestaat uit een (deels gesloten) galerij in rood marmer van 2 aan 2 gekoppelde ramen en een rij boogjes boven het roosvenster. Deze boogversiering zie je ook aan de bovenzijde van het "fronton" en langs de zijvleugels. Dit marmeren fronton bevat een, nog nauwelijks te herkennen, "Laatste Oordeel". Het grote roosvenster, door Brioloto beeldhouwd in het begin van de 13de E., draagt de naam van het "Rad

van Fortuin". Als je goed kijkt zie je (naast kapitelen met blad- en diermotieven) op de voorlaatste rand 6 figuren in Grieks marmer, die bijzonder expressief de wisseling van het menselijke lot door de "Fortuin" voorstellen. De figuur boven is in de fase van het grootste geluk, die beneden in die van de dofste ellende. De 2 zijfiguren rechts laten zien hoe je progressief van voorspoed in miserie terecht kan komen, en die van links hoe dat omgekeerd in zijn werk gaat. Het opschrift midden in het "Rad" leert hoe grillig dit Lot is.

Maar het is vooral het **portaal** met de beroemde "bronzen poort" die de aandacht trekken. Het portaal is het werk van Niccolò en zijn helpers (± 1138). Het bestaat uit een elegant protiron, zo typisch voor de N.-Italiaanse kerken uit die tijd, waarin 2 leeuwen (de brute macht) "verplicht" worden om 2 slanke zuilen (het recht en het geloof) te dragen. De gehurkte Karyatiden op de kapitelen "moeten" op hun beurt als basis dienen voor de beelden van de 2 "Sint Jannen": Sint Jan-de-Doper (rechts), die het Oude Testament afsluit, en Sint Jan-de-Evangelist (links), die met zijn Apocalyps het Nieuwe Testament afsluit, en met zijn Evangelie naar het "Eeuwige Testament" verwijst. Op de boog zie je het Lam Gods en de zegenende hand van God, die, zo leert de Tekst, "om zegening vraagt voor al wie binnen gaat om het Heilige te zoeken" (en dus niet voor wie dat uit louter nieuwsgierigheid doet ...).

In de lunet boven de deur is de H. Zeno afgebeeld, die de duivel vertrapt. Hij is daarbij omringd door soldaten en ridders, en biedt hen de Standaarden van de Gemeente aan. Een duidelijke verwijzing naar de strijd voor de gemeentelijke vrijheden. Op de bas-reliëfs daaronder zijn in nissen, scènes (met

name mirakels) uit het leven van de H. Zeno. De sculpturen tegen de pilasters naast de deur stellen de Werken van de Maanden van het jaar voor.

Naast het portaal zijn er bas-reliëfs in Grieks marmer. In 2 aan 2 gekoppelde arcaden zie je rechts scènes uit het Oude, en links scènes uit het Nieuwe Testament. De afbeeldingen beneden wijzen op scènes uit het leven van Teodoric.

Maar het is vooral de **bronzen bekleding** van de toegangsdeuren die de aandacht trekt, ook al zijn er wat "open plekken". Die zijn deels te wijten aan beschadiging, deels ook aan het gegeven dat op een bepaald moment de deuren vergroot zijn, en men die plaatjes moeilijk kon gaan "rekken"!

48 grotere en 25 kleinere "paneeltjes" stellen scènes voor uit het Oude en het Nieuwe Testament en uit het Leven van de H. Zeno, naast allegorische Bijbelse Figuren. Zij zijn a.h.w. "ingelegd" in geperforeerde banden met groteske koppen op de kruisingen. De handvatten bestaan uit 2 grote maskers.

Meer dan waar ook in Verona moet je hier je tijd nemen om deze "tijdloze" kunst in je op te nemen. De functie van dit "stripverhaal" is dezelfde als die van alle romaanse sculptuur: de grote bijbelse verhalen visualiseren voor de goeddeels analfabete Middeleeuwen. Je herkent er vast wel een aantal van. Maar je staat vooral versteld van de "moderne" vrijheid waarmee de kunstenaar de onderwerpen uitbeeldt, de bijna abstracte vormen die door de stiling ontstaan en zijn vermogen om door die "uitpuring" met plastische middelen grote psychologische juistheid te bereiken.

Voor een bezoek aan het **interieur** moet je enkele trappen naar omlaag. Je komt zo in een prachtige basilicale ruimte, waarbij de middenbeuk van de zijbeuken wordt gescheiden door, alternerend, zuilen en pilasters. Waar de voorgevel homogeen romaans kan genoemd worden, is dit binnenzicht complexer. De halfronde bogen boven de zuilen, pilasters en ramen, de vlakke muren en de verhoogde crypte wijzen op dezelfde romaanse inspiratie. Maar de doorlopende pijlers ter hoogte van de pilasters doen afbreuk aan het strakke basilicale schema: dit is de aanzet tot het werken met traveeën, en in die zin een aankondiging van de gotiek. Het drielobbege houten dak uit 1386 is zuiver gotisch, net zoals de triomfboog en het hoge koor. De balustrade tenslotte boven de crypte dateert van 1870, toen de centrale trap naar het koor werd afgebroken en de 13de -eeuwse beelden van de apostelen en de Verlosser er terug werden opgesteld.

Onmiddellijk links als je binnenkomt zie je een porfieren bekken met een doormeter van meer dan 2 m., dat afkomstig is uit de Romeinse thermen. Het gotische koorgestoelte stond, toen de kerk nog kloosterkerk was, op het koor.

Rechts van het portaal staat het doopvont, een achthoekige monoliet, bestemd voor het doopsel door onderdamping. Men kan aannemen dat het daar rond 1194 geplaatst is, toen ook de kloosters in de buurt van de steden "mochten" dopen. De versiering herneemt de motieven die je ook op de kroonlijst van het tympaan van de gevel kan zien:

consoles met kleine bogen, waarin je bladeren, dieren- en mensenhoofden ziet. De doopvont wordt toegeschreven aan Brioloto, de man die ook het roosvenster gebeeldhouwd heeft.

Verder heb je in deze zijbeuk nog 2 zijaltaren. Het eerste, met een doek van F. Torbido is renaissancistisch (vroeg 16de E.), het tweede (in rood marmer) is een eeuw vroeger opgericht, maar met herbruik van ouder materiaal (zoals de romaanse zuiltjes) en latere toevoegingen (zoals het schilderij van S. Zeno: 18de E.).

Her en der verspreid over de kerk zie je fresco's, die meestal uit de vroegste periode dateren. Zo zie je, in het naar boven gaan naar het koorgedeelte, fresco's die werken van Giotto oproepen.

Centraal in het koor, boven het hoofdaltaar, staat dat andere artistieke hoogtepunt van deze kerk: de **Mantegna Triptiek**, dat Maria-met-kind-en-Heiligen voorstelt. Dit werk van de jonge Mantegna (hij was in 1457 26 jaar), is hét referentiepunt voor de Renaissance in N.-Italië. Op het centrale luik zetelt Maria met haar kind op een troon tussen musicerende en jubelende engelen. Rechts zijn Sint-Jan-de-Doper en de H.H. Augustinus, Laurentius en Benedictus afgebeeld, links de H.H. Petrus, Paulus, Jan-de-Evangelist en Zeno. Op de "predella" (de benedenstrook) (copies van) Jezus in de Tuin van Olijven, de Kruisiging en de Verrijzenis. Het felle coloriet, de perfecte beheersing van het perspectief, de integratie in een "klassiek" decor met talloze verwijzingen naar de Oudheid, zijn even zoveel aanduidingen van de nieuwe stijl. Mantegna toont hier daarbij niet enkel zijn vermogen om kloelke, haast "plastische" figuren neer te zetten, hij laat ook zijn verfijning in het weergeven van decoratieve details en de bijzonder gracieuze houdingen van de Engelen zien.

Echt devote gelovigen hebben wel wat problemen met de afstandelijke blik van de Madonna! De faam van deze triptiek is altijd al groot geweest, en de Fransen namen het in 1797 mee naar Parijs. In 1815 kwam het wel terug naar Verona, maar (zoals dat nog gebeurd is) niet helemaal! De 3 kleine tableaux van de originele "predella" hangen nog steeds in het Louvre.

Langs een brede trap kan je naar de crypte, die erg lichtig is, ook al doordat ze naar de kerk toe door 7 bogen geopend is. Hier ligt in een moderne sarcofaag (1889), die ook als altaar dient, (een monoliet van een hele speciale marmersoort) de H. Zeno begraven.

Je komt in een "woud" van zuilen terecht: er zijn er 49 nodig om 9 (!) beuken te vormen. Let op de Romeinse en romaanse kapitelen, die alle van mekaar verschillen en ouder zijn dan de 12de E. De fresco-versiering tegen wanden en zuilen zijn 13de – 14de -eeuws.

Vanuit de linkerbijbeuk kan je naar de romaanse **kloostergang** met paarsgewijze gekoppelde zuiltjes, die aan 2 zijden halfronde, en aan de 2 andere zijden spitse bogen dragen (het resultaat van aanpassingswerken uit de 14de E.). In een hoek is er een vierkante uitbouw (ook op dubbele zuiltjes), de "lavatoio", het wasbekken. Je hebt van

hier ook een prachtig zicht op de noordwand van de kerk en de klokkentoren.

Deze klokkentoren (11de -12de E.) staat, zoals bijna steeds in Italië, naast de kerk. Ook hier zie je de zo typische afwisseling van tuf- en baksteen. Tussen de toren en de kerk is er een ondergronds Romeins

graf, waarvan de volksmond wil dat hier koning Pepijn begraven is. Aan de andere kant van de kerk staat een hoge, massieve, bakstenen toren met kantelen (13de -14de E.), het enige overblijfsel van het oude klooster.